

M. PÁSZTOR JÓZSEF

Szabad Írás

Irodalmi lap 1934-ben

A magyar ellenforradalmi rendszer idején a proletariátus és vele a többi elnyomott, kizsákmányolt osztály érdekeit szolgáló irodalmi törekvések kiteljesedni nem tudtak. Itt is, ott is megjelentek egy-egy életre kelt lap, folyóirat, kiadó égisze alatt a forradalmi gondolatokat kifejező alkotások, de az uralkodó osztályok hivatott szervei hamarosan elnémították e legális hadállásokat, — arra kényszerítve az írókat, hogy újabb és újabb lehetőségeket keressenek írásaik kinyomtatásához.

A proletárirodalom nyilvánosságának megteremtésére irányuló törekvések közé tartozott a *Szabad Írás* „irodalmi és művészeti kritikai beszámoló” létrehívása is 1934-ben.

Az európai s benne a magyar munkásmozgalom a megtorpanás és az útke-resés időszakát élte ekkor. A világgazdasági válság éveiben a munkástömegek növekvő aktivitása azt a hitet keltette, hogy napirenden vannak az újabb proletárforradalmak Európa országaiban. Különösen Németországban volt forradalomra érett a társadalmi helyzet. Ebben a légkörben hideg zuhanyként hatott a német fasizmus uralomra kerülése. A közeli proletárforradalom perspektívájáról le kellett mondani, kritikailag felül kellett vizsgálni az előző évek munkásmozgalmi tevékenységét, s ki kellett dolgozni az új helyzet követelte új stratégiát és taktikát.

A proletárirók — akik benne éltek a mozgalom sodrában — irodalmi művekben adtak képet a történelmi eseményekről. A Kommunisták Magyarországi Pártja arra törekedett, hogy e szocialista eszmeiségű irodalmi alkotások nyilvánosságot kapjanak, s segítsék a pártot nevelő és szervező munkájában, hogy segítségükkel „harcba vigye a dolgozókat az egyre súlyosbodó kizsákmányolás, a nehéz munkakörülmények ellen”. Ezért a „kommunisták sokszor napi 10—12 órai kenyérkereső munka után, késő este végezték bátor szervező és felvilágosító munkájukat, . . . készítették és terjesztették a párt féllegális és illegális sajtóját”. (MÁTÉ György: *Sziktától lobban a láng*. Bp. 1956. 57. l.)

Legális folyóiratokat is hívott életre a párt, amelyek az ellenforradalmi rendszer cenzúrájával dacolva terjesztették a forradalmi eszméket. A tőkés világgazdasági válság éveiben a 100% és a *Társadalmi Szemle* szolgálta ezt a célt. Az előzőt 1930-ban, az utóbbit 1933-ban némította el az ügyészség. Ettől kezdve 1935-ig — a *Gondolat*, illetve a *Világirodalmi Szemle* megjelenéséig — nem volt közvetlen pártirányítás alatt működő — viszonylag hosszabb életet megélt — kulturális, világnézeti lapja a magyar kommunista mozgalomnak. Történtek kezdeményezések új lapok létrehozására, de ezek egy-két szám megjelenése után — a terror vagy más okok következtében — megszűntek.

A pártutasításra létrehívott folyóiratok mellett jelentek meg kommunisták szerkesztésében olyan irodalmi lapok is, amelyek egyéni kezdeményezésből születtek. Létrehívójuk, illetve létrehívóik kommunista és szimpatizáns írók műveit, cikkeit közölték. E lapokat a párt itthoni irodalmár, irodalompolitikus és irodalomszervező tagjai támogatták; anyagot bocsátottak rendelkezésükre, elősegítették terjesztésüket. E típusú lapok közé tartozott — többek között — JÓZSEF Attila *Valósága*, valamint az itt bemutatásra kerülő *Szabad Írás* is.

A *Szabad Írás* létrehívója MÜLLER Lajos nyomdász volt. Nevét RADNÓTI Miklós örökítette meg a *Férfinapló* című versciklusában: „Elöttem Müller, a nyomdász állt a mérleg előtt, megmérte s hat hónapot kapott.” (1931. december 8.)

De együtt állt bíróság előtt JÓZSEF Attilával is, annak *Döntsd a tőkét, ne siránkozz* című kötete perében, mint annak kiadója. (Erről s JÓZSEF Attilával fennálló kapcsolatáról az 1957-ben kiadott *József Attila emlékkönyvben* számol be MÜLLER Lajos.) A *Szabad Írás* második számán felelős kiadóként ÉPRESI KOVÁCS Kálmán neve szerepelt. E KOVÁCS Kálmán ekkor 22 éves — Orosházáról Pestre jött, középiskolát végzett — egyetemi hallgató volt, s tagja volt az illegális pártnak. Felelős kiadóként történő szerepeltetése csak névleges volt. A lap összeállítására, a cikkeket, művek kiválasztására teljesen MÜLLER Lajos eszmei elképzelése, ízlése szerint történt.

A lapot a Pannónia nyomdában állították elő. E nyomda tulajdonosa NEUFELD (később: NÁDOR) Zoltán volt, kinek nevét SÁNDOR Pál — a *Magyar Könyvszemle* 1962. évi 2—3. számában írt cikkében — a baloldali gondolkozású és ebben a szellemben cselekvő nyomdatulajdonosok között sorolja fel.

A *Szabad Írás* nem időszaki lapként indult, évente tízszeri megjelenést ígérve az olvasóknak. Az első szám 1934 februárjában, a második májusában jelent meg, s utána — MÜLLER Lajos emlékezte szerint — még egy kettős számot is kiadott, melynek azonban eddig nyomára jutni nem sikerült. A *Szabad Írás* elleni rendőri hajsza — MÜLLER Lajos elmondása alapján — csak közvetve járult hozzá megszűnéséhez. Első és legfőbb ok: a pénztelenség volt. MÜLLER Lajost 1930-ban baloldali magatartása miatt kizárták a nyomdász szakszervezetből, így még a néhány pengőt jelentő munkanélküli segélyhez sem jutott hozzá. Minthogy pedig a folyóirat elindulása nem kifejezetten pártutasításra történt, anyagi támogatása elmaradt, a lap fenntartásához szükséges tőkével nem rendelkezett. A lapban megjelent írásokért ilyenformán fizetni nem tudott; az írók „honoráriuma” az olvasókhöz való eljutás ténye volt, s ez a legtöbbjüket kielégítette; még abban az esetben is, ha nem saját nevükön jelentek meg, mert számukra legfontosabb volt hatni az emberekre, a társadalomra. A lap előállítási költségeit is úgy fedezte MÜLLER Lajos, hogy az oldalakat ő maga szedte ki, s végezte el a többi nyomdai munkát is. A nyomdahasználat díját pedig szintén ledolgozta a nyomdatulajdonosnak.

A folyóirat ismert két számában a munkásmozgalommal akkor kapcsolatot tartó vagy a mozgalomban aktívan résztvevő hazai és külföldi írók művei jelentek meg. Közülük többen álnéven írtak. Ennek kettős oka volt: vagy önmagukat, vagy a lapot védték vele az írók. Azok, akik baloldali vagy éppen kommunista magatartásuk miatt ismertek voltak a rendőrség, illetve az ügyészség előtt, az induló lapot nem akarták kompromittálni a hivatalos szervek előtt. Mások, akik még nem voltak „feketések”, nem akarták felhívni magukra a figyelmet azzal, hogy egy baloldali lapban jelennek meg, amelyre bármely csekély ok miatt lecsaphat az ügyészség, illetve a rendőrség.

A lap mindkét számában FÜLÖP Ernő álnéven írt FEJTŐ (FISCHL) Ferenc, aki akkor egyetemi hallgató volt, és korábban kapcsolatban állott az illegális mozgalommal. Az első számban *Thomas Mann meg a többi...* címmel terjedelmes cikkben foglalkozott Thomas MANN, Stefan ZWEIG, Alfred DÖBLIN és René SCHICKELE — abban az időben már emigrációban élő német polgári írók — akkori következetlen antifasiszta magatartásával.

A második számban TRAVEN *Halálhajójáról* írt a kritika rovatban; a regény — szerinte — érdekes adat az ember és a kapitalizmus „természetrájához”. Az író t ugyanakkor elmarasztalja, mondván, hogy csak vagabund öntudattal rendelkezik. Pozitívabban értékeli L. F. CÉLINE *Utazás az éjszaka mélyére* című regényét a polgári világban jelentkező „nyugtalanító jelenségek” megmutatása miatt. E műről az első számban írt recenziót.

FORBÁTH Károly, illetve Kálmán néven ZALA (FISCHER) Imre — a 100% szavalókórus egyik oktatója — folytatott kritikus tevékenységet a lapban. MARX *A zsidókérdésről* című műve magyar kiadását (Bp. 1934, Phönix) méltatta, és jelentősnek tartotta, mert „hiányzott az antiszemitizmus problémáját szocialista szempontból megvilágító írás”. ROESSMANN *Fischbein élni akar* című regényét ismertette, az író szocialista eszmeiségét emelte ki.

BIRÓ Pál néven — amint a lap sajtóperében kiderült — K. HAVAS Géza *Irányított irodalmi tervgazdálkodás* című cikkében a fasizálódás útján előrelépő magyar szellemi életéről rántja le a leplet az Országos Irodalmi és Művészeti Tanácsról alkotott törvény kritikája kapcsán. Valószínűleg ő írt H. G. jelzettel — DOS PASSOS *42-ik szélességi fok* című regényéről — kissé túlértékelő ismertetést.

PÁKOZDY Ferenc — a máshol is használt írói álnéven — VAJKAY Lajos néven jelentette meg *Emléksorok* című versét a lapban, melyben a hősi halált halt bécsi munkásoknak állít emléket.

A *Szabad Írásban* legtöbb írása GEREBLYÉS Lászlónak és DARVAS Józsefnek jelent meg. GEREBLYÉS saját nevében jelentetett meg két epigrammát a fasizmusról, valamint egy cikket a Kosmos kiadóról. Ez utóbbiban — a progresszív célkitűzésekkel és tevékenységgel induló kiadót bírálva — rámutat a vállalat kiadáspolitikájának következetlenségeire.

GEREBLYÉS a G. L., G-s, -s-ó, -s-, s, -s szignóval ellátott recenziók szerzője, valamint HORVÁTH Lajos álnéven a *Kétség* című vers írója is. RADNÓTI Miklós *Ének a négerről...* című kötetének ismertetése kapcsán a proletariátus felé közeledő költőt köszönti RADNÓTIban, mert e kötetből „kiviláglik az elnyomottakkal, a kisarcolt néger proletárokkal való mély együttérzése”. Az első verseskönyvükkel jelentkező proletárköltők, LUKÁCS Imre és SZEGŐ István méltatásra találnak a lapban mint „a proletár felszabadulási harc tudatos embeerei”, akiknek verseire „erős színfoltokat rakott a nyomor, küzködés”.

DARVAS József a *Tiszántúl* című kötetéhez írt *Előszó és pótlásban* mondja el, hogy első novellája a *Szabad Írásban* jelent meg. Ez a *Szakadék* címet viselte, s benne a szegényparasztság nyomorát s az uralkodó rend erőszakapparátusának vandalizmusát mutatja be. Emiatt letartóztatják, és vádat emelnek ellene izgatás címén. Ugyancsak vád alá kerül a NAGY Lajos *Kiskunhalomjáról* írt bírálat is, melyről a fenti helyen írja DARVAS, hogy „vad, elutasító, pökhendien sértő” bírálat volt. Ismertetés jelent meg DARVAS tollából ROMANOV *Három pár selyemharisnya* című regényéről is, melyben — többek között — okát adja a szovjet regények „kasszasiker”-ének: „él a vágy tudni róluk”.

Az eddig említetteken kívül kritikát írt még a folyóiratba BÉKÉS István — ma vidéken tanító — tanár. PERNEKI Mihály *2000 Volt* című verseskötetéről

írt — más kritikuskokkal polemizáló, érdekes eszmefuttatású — bírálatot. A vita középpontjában a tartalom és a forma viszonya állott.

DARVASÉN kívül egy prózai mű jelent meg hazai, illetőleg erdélyi író tollából a lapban. M. HEGYI Ilona *Mari* című novellája sem eszmeiségében, sem művészi kivitelezésében nem érte el a *Szabad Írás* színvonalát.

GEREBLYÉS Lászlón és PÁKOZDY Ferencen kívül a ma is ismert költők közül HOLLÓS-KORVIN Lajos *Nehéz napok karóin...* című költeménye található a *Szabad Írás*ban. E politikai versben az új, nehezebb helyzetben megriadókról, a dezertőrökről szól, s biztatást küld a meg nem alkuvóknak, a forradalmi harc vállalóinak.

A munkásasszony egyszerű, tiszta hangján vall a proletársorsról SZŐNYI Magda a *Vers* és a *Proletárgyerek* című verseiben, melyeket RADNÓTI Miklós juttatott el a folyóirathoz, aki ösztönzője volt a verseiben eredeti és sajátos szint képviselő proletár költőasszonynak, s ő volt az is, aki sajtó alá rendezte, válogatta a költőnő első verseskötetét, az 1933-ban megjelent *Szobakonyhák* című kötetet. S. SZŐNYI (ma: SZŐGYI) Lajos — SZŐNYI Magda férje — készítette a *Szabad Írás* első számának címlapjára a linóleummetszetet.

Érdekes színfolt a *Szabad Írás*ban megjelent versek között MÁRIA Béla *Nem felejték!*... című költeménye. A költő — betegsége miatt — 1928-tól Olaszországban élt, s csak levelek, itthonról kapott kiadványok útján tájékozódott a hazai eseményekről. A *Szabad Írás* első számát is egy barátja küldte meg neki, s a lapnak küldött verse e távolság ellenére is szervesen illeszkedik abba a téma- és eszme körbe, amely az itthon született versekben uralkodik.

A munkásmozgalmi rendezvények, szavalókórusok kedvelt költője volt a harmincas években PERNEKI Mihály, kinek *Rizs* című versét közölte a *Szabad Írás*.

Ugyancsak a névtelenségbe merült SZABADOS András és KELÉNYI László neve is, kiknek egy-egy versét közölte a lap.

A folyóirat kultúrszemle rovatában jelent meg MANDL (MÁNDI) Teréz *Színház és filmpiac* című cikke, amelyben a kapitalista színház és film válságvégi csődjét mutatja be. Névtelenül jelent meg LUKÁCS György — a Prágában megjelenő *Neue Deutsche Blätter*ből átvett és lefordított — cikke a Szovjetunió kultúrájáról, mely miatt szintén vádat emeltek a lap ellen.

A külföldi szerzőktől átvett művek között kor- és tudománytörténeti érdekességű EINSTEIN és FREUD *levélváltása a háborúról*, mely humanitásuk és idealista társadalomszemléletük sajátos ötvözete.

Ilja ERENBURG írása André MALRAUX-ról szól, az *Emberi sorsok* című regényének elemzése kapcsán; megállapítja róla, hogy a könyvben önmagával vitatkozik, mert válaszut előtt áll.

A külföldi prózaírók közül Anna SEGHERS *Bádoglemezház* című novelláját közli a lap NÉMETH Andor fordításában. A mű a dél-amerikai, illetve mexikói emigrációban élő írónő élményvilágát tükrözi; az ottani politikai elitéltek emberi és morális problémáit taglalja. M. ZOSCSENKO *A Forradalom áldozata* című szatírája — amelyet PÁSZTOR Mária néven PFEIFER Margit, MÜLLER Lajos élettársa fordított — a szovjet rendszerben helyezkedő kispolgárt karikírozza.

A külföldi költészetet a *Szabad Írás*ban Erich KÄSTNER polgári-antifasiszta *Törzshajtás egy!* című verse — HOLLÓS-KORVIN Lajos fordításában, valamint Johannes R. BECHER proletárforradalmi, *Az ember aki a sorba megy* című verse képviseli — MÉLIUSZ N. József fordításában.

A *Szabad Írás* hovatartozását — az írók és a téma megválasztása mellett — szemlélteti az is, hogy mely műveket, illetve milyen kiadókat propagált a lapban. Három kiadó könyveit sorolta fel a folyóirat hátlapján: a Phönix, GYARMATI Ferenc és FAUST Imre kiadásában megjelent műveket. Mind FAUST Imre, mind GYARMATI Ferenc, valamint ORAVECZ István — a Phönix kiadó gazdája — a magyar kommunisták legális kiadói voltak, amint azt SÁNDOR Pál — idézett cikkében — írja. Az ajánlott írók és művek a 30-as évek munkásmozgalmi könyvkiadásáról, kiadáspolitikájáról adnak képet. Ezek voltak: DARVAS József első megjelent regénye, a *Fekete kenyér*; EHRENBURG Lasik Roitschwantz-a és a *Polgárháború Ausztriában* című beszámolója a bécsi munkásfelkelésről; Egon Ervin KISCH riportjai *Amerika—Kína—Oroszország* címen; EÖRSI Béla — a marxizmus klasszikusainak idézeteivel tendenciózusan teletűzdelt — tanulmánya *A magyar kapitalizmus fejlődése* címen; Gulliver felfedezi a *Harmadik Birodalmat* címen DEMJÉN József adott ki egy gyűjteményt a német fasizmust leleplező novellákból. E gyűjtemény érdekessége, hogy idegen írók neve alatt itthoni magyar írók írtak, például GEREPLYÉS László Alfred KERR néven írta elbeszélését. HAMVA H. Sándor *Szövetség utca 17/b* címmel írt sociográfiát tanulmányt egy bérházról; M. HEGYI Ilona *Szövőlánya* szintén a proletáréletéről szolt; GARAI János — a munkásmozgalomban népszerű költő — *Igy élnek az urak* címen adta ki gyűjteményes kötetét; F. J. JAROSLAV néven FEDOR János emigráns kommunista könyve jelent meg *Értelmiség és marxizmus* címmel; KODOLÁNYI Jánosnak — aki akkor szoros kapcsolatban volt a munkásmozgalommal — *Küszöb* című művét jelentették meg; LAJTOR Lászlótól *Az igazi Ady* címen jelent meg tanulmány; MARX *A zsidókérdés* című írását mint a kor aktuális problémájára választ adó művet ajánlották; MÓD Aladártól a *Materialista lételmélet* jelent meg JESZENSZKI (MOLNÁR) Erik előszavával; NAGY Pál néven egy szlovákiai író művét adta ki FAUST Imre *A dialektikus materializmus* címen, melynek sajtó alá rendezésébe SÁNDOR Pált és DARVAS Józsefet is bevonta a kiadó. NAGY Lajostól a *Három magyar várost* ajánlotta a lap, a proletár költők közül pedig LUKÁCS Imre, KÓSA Lajos, PERNEKI Mihály és ZELK Zoltán köteteit.

Az ajánlott magyar írók voltak még: RADNÓTI Miklós *Ének a négerrel, aki a városba ment*, REMENYIK Zsigmond *Mese habbal*, SÁNDOR Pál *Raszkolnyikov Szibériában*, STOLTE István Miklós *Az ezeréves per* című kötetekkel. Végül PLEHANOV *A marxizmus tudományos alapproblémái* és ROESSMANN *Fischbein élni akar* című művei szerepeltek a folyóiratban felsorolt kiadványok között.

MÜLLER Lajosnak — a többi baloldali kiadóval azonos — törekvését a haladó írók tömörítésére bizonyítja az, hogy a lap mindkét számában közölték egy kiadványsorozat megindításának tervét. *Mai költők* összefoglaló címmel „korunkat dokumentáló” könyvsorozatban az alábbi költők műveit ígérte az olvasóknak: BÁLINT György, GEREPLYÉS László, ILLYÉS Gyula, HOLLÓSKORVIN Lajos, MÁRIA Béla, MÉLIUSZ N. József, NÉMETH Andor, PERNEKI Mihály, SALAMON Ernő, THANYI Ernő, VAJKAI Lajos.

MÜLLER Lajos, illetve a *Szabad Írás* nem valósíthatta meg terveit, de a maga korában jelző tűz volt, ma pedig kordokumentum számunkra.

*

A *Szabad Írás* szocialista, a munkásosztály érdekeit szolgáló irodalmi folyóirat volt az említett időben. Nemcsak azért, mert létrehívója, MÜLLER Lajos az illegális kommunista párt tagja volt, munkatársait, a lap íróit is azok

közül választotta ki, akikről tudta vagy sejtette, hogy a párt tagjai vagy legalábbis baloldali gondolkozású, a munkásmozgalommal kapcsolatot tartó írók. A felelős kiadónak felkért E. KOVÁCS Kálmánról tudta, hogy előző évben bíróság elé állították kommunista szervezkedés gyanúja miatt. GEREBLYÉS László — akinek legtöbb írása jelent meg a két számban — ismert volt az irodalmi életben mint a *Forrás*, a betiltott folyóirat szerkesztője, melynek MÜLLER Lajos is munkatársa volt. DARVAS József — ki szintén több írásával szerepelt a lapban — a *Nyugat* hasábjain ez időben fiatalos tüzzel tett tanúságot eszmei elkötelezettsége mellett: „Megismerkedtem a tudományos szocializmussal és eljuttotam a világnézeti fejlődés végső fokáig. Megtanultam a történelmi materializmus örökérvényű módszerével áttekintést nyerni az egész világ-anarchia fölött. . . a proletártömegekkel való szolidáris sorsvállalás hirdetése a program. A problémátlan nyavajgásokon vagy formavirtuozításokon túl harcos és becsületes irodalmat akarunk adni.”

Ezt a programot — a harcos és becsületes, a proletárcélokért küzdő irodalom művelését — mondhatjuk a *Szabad Írás* sajtójának is, mert erről tanúskodik a két szám tartalma. Megjelenésének ideje egybeesik azzal a szocialista-irodalmi korszakváltással, melyet SZABOLCSI Miklós a következőképpen jellemezett a *Tanulmányok a szocialista irodalom történetéből* c. gyűjteményes kötet *Bevezetése*-sében: „. . . a szocialista irodalom új korszakának kezdetét, pontosabban: a tisztultabb elvek végleges győzelmét 1934 körülre kell tennünk.” (Bp. 1962. 10. 1.)

A lap tükrözte a magyar társadalom, konkrétan a magyar munkásmozgalom új helyzetét abban a történelmi állapotban, amikor a tőkés világ — a fasizmus európai megerősítésével — politikailag úrrá lett a világgazdasági válság kiváltotta forradalmi hullámon. A munkásmozgalom számára kezdettől harci feladat volt a fasizmus elleni harc, hiszen annak rohamcsapatai a munkásszervezetek ellen indították támadásaikat. Addig azonban, amíg Európa szívében nem vált uralkodó hatalommá, úgy látszott, hogy elegendő a munkáosztály, illetve a munkáspártok akcióegységét megteremteni az ellene vívandó eredményes harchoz. Ezzel függött össze az a szemlélet, mely a fasizmus elleni küzdelmet az egész tőkés rend elleni támadás részfeladatának látta, nem véve tudomást arról, hogy a fasizmus a burzsoázia legfelsőbb rétegének diktatúrája, és gazdasági, valamint politikai elnyomó tevékenysége a kis- és középburzsoáziára is kiterjed, ami a fasizmus elleni szélesebb osztályszövetség létrehozásának lehetőségét teremti meg, a polgári demokrácia védelmének jelszavával. Magyarországon ez az objektív feltétel — az ellenforradalmi rendszer fasizta jellegéből eredően — már az 1920-as évek második felétől adva volt, de a magyar kommunisták ezt nem ismerték fel, illetve az ilyen irányú elvi következtetéseket — az uralkodó szektás szemlélet miatt — jobboldalinak, opportunistának bélyegezték.

Ez az elvi állásfoglalás az irodalmi alkotásokban is tükröződött. A magukat szocialistának valló írók, irodalmi lapok az osztályharc katonáinak tekintették magukat; s műveikben leleplezték a tőkés kizsákmányolást, megmutatták a munkáosztály nyomorát, forradalmi szellemét, s a tőkés rend megdöntésére mozgósítottak. „Ez a vulgarizált egyszerűsödés bizonyos egyhangúságot és feszültségmentességet hozott létre, ezért ez a művészet főleg csak egyetértő közönségre hatott” — állapítja meg ezen irodalmi irányzat értékelése kapcsán ERKI Edit. (*A 100% Tanulmányok a szocialista irodalom történetéből*. Bp. 1962. 256. 1.)

A *Szabad Írásban* is megtalálható ez a szemlélet, mely megjelenésekor a magyar és nemzetközi kommunista mozgalomban még uralkodó volt. Tükröződik ez a lapban megjelent irodalmi művek, valamint kritikai elemzés alá vett művek témakörének — szektásan szűkre szabott — terjedelmében, egyes művek eszmei koncepciójában és magában a kritikai szemléletben. A kritikai rovatban például a polgári irodalomnak csak azon műveit ismertették, amelyek a „felbomló, szétmálló” polgári világot mutatták meg. A magyar társadalom problémáival foglalkozó szépprózai és költői alkotások pedig a bonyolult problémákkal teli Magyarországból főleg a munkásosztály, illetve az agrárproletariátus és az uralkodó osztályok ellentétét, valamint a munkások és nincstelen parasztok nyomorát mutatják. Ennyiben kapcsolódik eszme- és témavilágát tekintve elődeihez, a 100%-hoz és *Forráshoz*. Ugyanakkor azonban túl is lép rajtuk. Kifejezésre jut benne az a felismerés — ami jelentős dokumentummá is teszi —, hogy a munkásmozgalom eddigi elméletét és gyakorlatát felül kell vizsgálni; s mindjárt meg is teszi az első lépéseket az új, ismeretlen úton. Szakít az évtizedes gyakorlattal; problémáinak középpontjába nem a proletárdiktatúra, a munkáshatalom közvetlen megteremtésének propagandája áll; nem tagadja ezt meg, de tartalma, szelleme azt érzékelteti, hogy más kérdések kerültek közvetlenül előtérbe.

A *Szabad Írás* ismert két száma az antifasiszta harc eszméjének jegyében fogant. Publicisztikai írásai, versei és kritikai írásai helyesen mutatták meg a fasiszmus osztályjellegét. Leleplezte a lap a német és olasz fasiszmus munkásellenességét és antidemokratikus voltát az olasz, illetve német fasiszta lapokból vett idézetekkel, melyekben az olasz fasiszták azt bizonygatták — a német fasiszmusról szóló adatokkal —, hogy ők a demokratikusabbak, s ugyanezt tették a német fasiszták is fordított előjellel.

A *Szabad Írás* volt az egyetlen magyar irodalmi lap, amely tiltakozott a GÖMBÖS-kormány — kultúrát érintő — fasiszta törvénye ellen, leleplezve a cikkben a magyar kultúrfasiszmust. Itt találunk utalást a *Szabad Írás* azon felismerésére is, hogy a fasiszmus elleni harc osztályalapját szélesíteni lehet; kifejti ugyanis a cikk írója, hogy a fasiszmus elleni harc „éppúgy érdeke a munkásnak, mint a szellem emberének”. Ennek tárgyi alapját egy másik írásban fogalmazták meg, mondván, hogy a fasiszmus „a kapitalizmus által létrehozott kultúrértékeket is megsemmisítéssel fenyegeti”. A fasiszmus elleni osztályszövetség kiszélesítésére tett lépésnek kell tekinteni azt a mérsékelt hangú bírálatot is, amellyel Thomas MANN és társai magatartását tárgyalja a lap. Hasonlóan az új, születő szemlélet kifejezője EINSTEIN és FREUD levélváltásának közlése. A kommunista mozgalomban ekkor még a „hivatalos” álláspont egységes reakciós tömbként kezelte a polgárság minden rétegét, sőt még a szociáldemokráciát is szociálfasiszta jelzővel illette. Ilyen szituációban a *Szabad Írás* magatartása újként hatott; s azt fejezte ki, hogy a polgári értelmiséget — és vele a mögötte álló társadalmi rétegeket — mint lehetséges szövetségest tartotta számon a számára legfontosabb társadalmi problémák megoldásában: a fasiszmus és a háború elleni harcban.

*

A *Szabad Írás* irodalomtörténeti helyének meghatározását a következőkben lehet összefoglalni. A magyar ellenforradalmi korszak szocialista irodalmi törekvéseinek legális fóruma volt. A magyar, de a nemzetközi politikai-társadalmi élet egy jelentős fordulójának eseményeit tükrözte publicisztikai és

irodalmi alkotásaiban a munkásosztály helyzetének és tudati politikai átalakulásának bemutatásával, valamint ezen osztály érdekeit kifejező marxista világnézetten keresztül meglátott világgép-adásával.

A magyar szocialista irodalom, illetve marxista szellemű irodalmi folyóiratok történetében a 100% és *Forrás*, valamint a *Gondolat* és *Világirodalmi Szemle* korszaka közti időszak irodalmi kifejezője. Tüллép a 100% és a *Forrás* eszmei látkörén annyiban, hogy a közvetlen proletár-forradalmi agitáció helyébe a fasizmus elleni harc jelszavát helyezi, s ezt szolgálja tartalmával; ugyanakkor előrelép a *Gondolat* és a *Világirodalmi Szemle* népfrontpolitikai tevékenysége felé azzal, hogy a polgárság egyes rétegeit a munkásosztály harcában mint lehetséges szövetségést veszi számba.

Jelentős mérvű fejlődést tesznek a *Szabad Írásban* közölt irodalmi alkotások, versek és novellák — az izmusos és proletkultos tartalmi és formai megoldásoktól — a realizmus felé.

Ezek az eszmei és művészi értékei tették „veszélyessé” az uralkodó osztály számára a folyóiratot, minek következtében a második számot az ügyészség lefoglalta, elkoboztatta, és vádat emelt a lap szerkesztője és kiadója, valamint egyik írója, DARVAS József ellen.

MÜLLER Lajos szerkesztő ellen „az állam és társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására irányuló vétség” címén emeltek vádat, mivel az általa közölt, a Szovjetunióról szóló cikk „a szovjet állapotok kimagasló fejlődésének s bevált módszerének a propagálása, amely a polgári társadalom átalakítását erőszakos módon célozza”.

E. KOVÁCS Kálmán felelős kiadót az Irodalmi és Művészeti Tanács felállításáról szóló törvényt bíráló cikkért, mint „a magyar állam és a magyar nemzet megbecsülése ellen irányuló vétség” elkövetőjét vonták felelősségre, mert ez a közlemény „azt tartalmazza, hogy a törvény korlátozza, sőt egyenesen kizárja az írói szabadságot”.

DARVAS Józsefet novellája és kritikái írása miatt „sajtó útján elkövetett izgatás büntette”, valamint „a m. kir. csendőrség ellen gyűlöltre izgatás vétsége” címén állították bíróság elé, mert ezen írásaiban „a munkásosztály szemben van állítva a többi, nevezetesen a munkaadó, a polgári osztállyal, s helyzete úgy van feltüntetve, s oly kedvezőtlen színben van leírva, mely alkalmas bennük a többi társadalmi osztályok ellen a gyűlölet felkeltésére. Azonkívül a »Szakadék« című közlemény a m. kir. csendőrségnek eljárását oly meg nem engedett módon és keretben tünteti fel, mely alkalmas vele szemben a gyűlölet kiváltására.”

A „vádlottak” vállalták tettüket és a felelősséget, mert hittek osztályuk ügyének igazában, s tudták azt is, hogy az ő valóságfeltáró írásaikra is szükség van a forradalmi cél megvalósításához.

JÓZSEF M. PÁSZTOR: SZABAD ÍRÁS. EINE LITERARISCHE ZEITSCHRIFT AUS DEM JAHRE 1934

Die gegen das ungarische gegenrevolutionäre System kämpfenden Kommunisten riefen die Zeitschrift ins Leben. Der Aufsatz stellt den Gründer der Zeitschrift, Lajos MÜLLER, Buchdrucker und seine Mitarbeiter vor, von denen auch heute noch manche als Dichter und Schriftsteller tätig sind. Die erste Erzählung und Kritik von József DARVAS (gegenwärtiger Präsident der Ungarischen Schriftstellervereinigung) erschien in *Szabad Írás*. Sie veröffentlichte Gedichte und Rezensionen von László GEREBLYÉS (jetziger

Redakteur der Weltliteratur-Zeitschrift *Nagyszilág*), sowie Gedichte und Übersetzungen von Lajos HOLLÓS-KORVIN. Den Aufsatz von György LUKÁCS über die sowjetische Kultur übernahm der Redakteur aus einer Prager Zeitschrift.

Die Zeitschrift gab auch einen Einblick in die Weltliteratur; es erschien eine Erzählung von Anna SEGHES in Übersetzung, die Satire von M. SOSCHTSCHENKO und je ein Gedicht von Johannes R. BECHER und Erich KÄSTNER. Die Zeitschrift veröffentlichte den Briefwechsel zwischen EINSTEIN und FREUD über den Krieg, und den Artikel von EHRENBURG über André MALRAUX.

In dem kritischen und dem Inseratenteil propagierte, bzw. veröffentlichte die *Szabad Írás* die Schriften der fortschrittlichen heimischen und ausländischen Schriftsteller. Unter anderen Bücher von Lajos NAGY, János KODOLÁNYI und Miklós RADNÓTI, Romane von EHRENBURG, TRAVEN, DOS PASSOS, CÉLINE, das Reportagebuch von Egon Erwin KISCH. Besondere Sorgfalt wurde der Popularisierung der wissenschaftlichen und populärwissenschaftlichen marxistischen Werken zugewandt, die Zeitschrift lenkte die Aufmerksamkeit auf das Werk *Judenfrage* von MARX, die *Intelligenz und der Marxismus*, *Materialistische Wesenslehre*, *Dialektischer Materialismus*, *Wissenschaftliche Grundprobleme des Marxismus*, *Die Entwicklung des ungarischen Kapitalismus*. Der Aufsatz stellt fest, — anhand der ideologischen Analyse der Zeitschrift — daß *Szabad Írás* diejenige Krise der Arbeiterbewegung spiegelt, die durch die Verbreitung des deutschen Faschismus hervorgerufen wurde und mit Suche nach dem richtigen Weg, Aufwurf und Beantwortung der Probleme zur Ausbildung der neuen Strategie und Taktik beitrug. In ihren ästhetischen Anschauungen und in der Praxis spiegelt die Zeitschrift den Lostrennungsprozeß von der »Proletkult«-Auffassung.

Das gegenrevolutionäre System hielt die Zeitschrift für gefährlich und leitete einen Prozeß — wegen dem Inhalt der zweiten Nummer — gegen den Redakteur, den Herausgeber und einen der Mitarbeiter, József DARVAS ein.